

De 10 Tijdvakken in schema

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
 <p>Prehistorie/ de tijd van jagers en boeren</p> <p>- 3000 vC</p> <p>Tijdvak 1</p>	<p>01 De levenswijze van jagers-verzamelaars.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Cultuur ✓ Jager/verzamelaars • cultuur • etnische groep • magie (geloof) • mythen (mythologie) • Domesticatie 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Evolutie der mens ✦ Domesticatie van dieren ✦ Nomadisch bestaan 	<p>H2:§ 1: p26-27</p> <p><i>Oude druk:</i> H1:§ 1: p12-13</p>	<p>Leerjaar 4</p>
	<p>02 Het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Agrarisch ✓ Landbouwsamenleving ✓ Gelaagde samenleving ✓ Rivierdalculturen Nederland ✓ Bandkeramiek ✓ Trechterbekers ✓ Hunebedden • landbouw (-werktuigen) • dorp 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Neolithische revolutie ✦ Sedentaire revolutie 	<p>H2:§ 2: p27-29 H2:§ 2: p32</p> <p><i>Oude druk:</i> H1:§ 2: p13-15 H1:§ 2: p15-16</p>	<p>Leerjaar 4</p>
	<p>03 Het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Polytheïsme ✓ Waterhuishouding ✓ Ambtenaren ✓ Hiërogliefen en/of Spijkerschrift ✓ Bestuursapparaat ✓ Gelaagde samenleving ✓ Stad ✓ Staat • Hammoerabi 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Hiërarchische structuur ✦ Ontdekking van het Schrift ✓ <i>De sociaaleconomische en politieke veranderingen die gepaard gingen met het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen.</i> 	<p>H2:§ 2: p28-32</p> <p><i>Oude druk:</i> H1:§ 2: p14-15 H1: §2: p16-19</p>	<p>Leerjaar 4</p>

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
 Oudheid/de tijd van Grieken en Romeinen 3000 vC – 500 nC Tijdvak 2	04 De ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Burgerschap ✓ Politiek ✓ Stadstaat (Polis) ✓ (Directe) Democratie ✓ Volksvergadering ✓ Wetenschap • democratie (Athene) en/of oligarchie (Sparta) 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Ontstaan wetenschappen, wetenschappelijk denken. ✦ Ontstaan democratie ✓ <i>Bij het denken over burgerschap en politiek wordt met name gedoeld op de democratie in Athene. Het gaat hierbij niet om uitvoerige kennis van alle instellingen.</i> ✦ 	H3:§ 1-6: p42-47 <i>Oude druk:</i> H2:§ 1-2: p22-23 H2:§ 3-4: p23-25 H2:§ 5: p24-28	Leerjaar 4
	05 De klassieke vormentaal van de Grieks-Romeinse cultuur.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Klassiek ✓ Alexander de Grote en het Hellenisme ✓ Kunst ✓ Schoonheid (Grieken) versus militair en praktisch nut (Romeinen) ✓ Latijn ✓ Rechtsspraak in het Romeinse Rijk 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Hellenisme (Alexander de Grote) ✓ <i>Bedoeld worden bouwkunst en beeldhouwkunst.</i> 	H3:§ 6: p47 H3:§ 7: p48 H3:§ 12: p55 <i>Oude druk:</i> H2:§ 6: p28	Leerjaar 4
	06 De groei van het Romeinse imperium, waardoor de Grieks-Romeinse cultuur zich in Europa verspreidde.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Landbouwsamenleving ✓ Imperium ✓ Agrarisch-urbane samenleving ✓ Pax Romana ✓ Romanisering ✓ Consul ✓ Proletariër, patriciër en plebejer ✓ Senaat en keizer (Caesar) ✓ Republiek en Keizerrijk ✓ Slaven 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Verovering Europa en het zuidelijk Middellandszegebied ✦ <i>Romanisering van Europa en het en het zuidelijk Middellandszegebied. Het gaat hier om de wederzijdse beïnvloeding van de cultuur van de bevolking in de veroverde gebieden en de Grieks-Romeinse cultuur. In het recente verleden werd nog gesproken over 'romanisering', maar dat is een beperktere weergave van dit kenmerkend aspect</i> 	H3:§ 8-11: p49-55 H3:§ 13: p55-56 <i>Oude druk:</i> H2: §7-11: p29-36	Leerjaar 4
	07 De confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Limes ✓ Bataven ✓ Splitsing Romeinse Rijk ✓ Verval West-Romeinse Rijk ✓ Volksverhuizingen ✓ Byzantijnse Rijk a.k.a. het Oost-Romeinse Rijk • Germaanse stammen • Germaanse cultuur (o.a. taal & geloof) 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Steun (Franken) en vijandschap (invallen) van de Germanen ✦ Uiteenval van het Romeinse Rijk ✓ <i>In de late oudheid dringen vanuit het noorden Germaansspreekende groepen door in het Romeinse Rijk. Op termijn leidt dit tot het uiteenvallen van het westerse deel van dat rijk in een aantal Germaanse staten. Sommige van deze staten zijn heel duidelijk erfgenamen van de Grieks-Romeinse cultuur, in andere is het Germaanse element dominant.</i> 	H3:§ 15: p58-59 H3:§ 16: p59 <i>Oude druk:</i> H2:§ 13: p39 H2:§ 13: p39	Leerjaar 4

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	08 De ontwikkeling van het Jodendom en het christendom als de eerste monotheïstische godsdiensten.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Jodendom ✓ Monotheïsme ✓ Christendom ✓ Katholicisme <ul style="list-style-type: none"> • Bijbel • Torah • Nieuwe Testament • Byzantijnse Rijk a.k.a. het Oost-Romeinse Rijk • Diaspora 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Ontwikkeling van de monotheïstische godsdienst in het Midden-Oosten ✦ Verspreiding van het Christendom, aanpassing van dé Leer en vervolging 	<p>H3:§ 14: p57-58</p> <p><i>Oude druk:</i> H2:§ 12: p36-38 H3: §1 & 2 : p42-5 H2: §7-11: p29 &36 H3:§ 5: p48-50</p>	Leerjaar 4
 <p>Vroege Middeleeuwen/de tijd van ridders en monniken 500-1000</p> <p>Tijdvak 3</p>	09 De verspreiding van het christendom in geheel Europa	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Het Grote Schisma ✓ Byzantijnse Rijk <ul style="list-style-type: none"> • Reguliere geestelijken: klooster(orde)/monniken/non • Seculiere geestelijken: dorpspriester <ul style="list-style-type: none"> ○ bisschop ○ paus • ketters/heidenen • Inquisitie 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>Het gaat hierbij om een geleidelijk proces waarbij monniken en de politieke elite vaak samenwerkten en waarbij zowel sprake kon zijn van verspreiding van boven af (de elite eerst) en mentale verspreiding (syncretisme).</i> 	<p>H3:§14: p58 H3:§15: p58-59 H3:§16: p59 H4:§1: p74-75 H4:§7: p80-81</p> <p><i>Oude druk:</i> H3: §4:p42-45 H3:§5: p48-50</p>	Leerjaar 4
	10 Het ontstaan en de verspreiding van de islam.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Islam ✓ Profeet ✓ Wetenschap <ul style="list-style-type: none"> • Kruistochten • Koran • Moslim • Djihad 		<p>H4:§4: p76-77</p> <p><i>Oude druk:</i> H3:§ 6: p50 H3:§ 7: p50-53 H3:§ 8: p53</p>	Leerjaar 4
	11 De vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Geestelijkheid ✓ Hof- of domeinstelsel ✓ Domein ✓ Herendiensten ✓ Horigen <ul style="list-style-type: none"> • Byzantium 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Noordwest-Europa keert economisch gezien terug naar een staat van vóór de Romeinse bezetting en/of handelsinvloed. 	<p>H4:§2-3: p75-76</p> <p><i>Oude druk:</i> H3:§ 3: p45-47 H3:§ 3: p47 H3:§1: p43 H3:§ 4: p48 H3:§5: p48-50</p>	Leerjaar 4

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	12 het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Feodalisme a.k.a. het Leenstelsel ✓ Leenheer/Leenman • Ridders • vazallen • Clovis • Karel de Grote 		<p>H4:§1-2: p74-75 H4:§3: p75-76</p> <p><i>Oude druk:</i> H3:§ 3: p45-47 H3:§ 3: p47</p> <p>H3:§1: p43 H3:§ 4: p48 H3:§5: p48-50</p>	Leerjaar 4
 <p>Hoge en Late Middeleeuwen/de tijd van steden en staten 1000-1500</p> <p>Tijdvak 4</p>	13 De opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ambacht ✓ Handel ✓ Hanze • Stadsrechten • Stad • Tegenstelling stad-platteland/agrarisch-urbane cultuur 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Ontwikkeling van de eerste Europese handelsorganisatie. De macht van de burgers groeit. 	<p>H4:§6: p79-80</p> <p><i>Oude druk:</i> H3:§ 9: p54-5</p>	Leerjaar 4
	14 Opkomst van de stedelijke burgerij en toenemende zelfstandigheid van steden.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Handel ✓ Centralisatie ✓ Gilden 		<p>H4:§6: p79-80 H4:§7: p80-81</p> <p><i>Oude druk:</i> H3:§ 9: p54-5 H3:§ 10: p 54-5 H3:§ 10:p 55-7</p>	Leerjaar 4
	15 Het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Investituurstrijd ✓ Schisma (Oosters- Westers Christendom, 1054) • Inquisitie en Ketterij • De Italiaanse stadstaten 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Investituurstrijd. De botsing van sterke wereldlijke heersers en steden met de macht van Rome. ✦ Definitieve breuk tussen Oost en West. 	<p>H4:§8: p81 H4:§8: p74</p> <p><i>Oude druk:</i> H3:§11: p57 H3:§12: p58 H3:§ 9: p54</p>	Leerjaar 4
	16 De expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kruistochten ✓ Heilige Land • Pogroms • Jeruzalem • Het Grote Schisma (1054) • Nieuwe handel(-sbetrekkingen) 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Botsingen met, en ontdekking van de Arabische wereld ✦ Formele scheuring in de Christelijke wereld; tussen en Oosten en het Westen 	<p>H4:§5: p79</p> <p><i>Oude druk:</i> H3:§ 8: p53 H3:§12: p58-9 H3:§ 1: p44</p>	Leerjaar 4

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	17 Het begin van staatsvorming en centralisatie	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Centralisatie ✓ Staatsvorming ✓ Christelijk-Joods wereldbeeld ✓ Middeleeuwse cultuur ✓ Nationalisme ✓ Magna Charta ✓ Ambtelijk apparaat <ul style="list-style-type: none"> • Jeanne d'Arc • Honderdjarige Oorlog (1337-1453) 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ De opkomst van Frankrijk en Engeland aan de hand van Jean D'Arc ✦ Staatsvorming en opkomend nationalisme ✦ Ontwikkeling van een nationaal gevoel en/of idee 	<p>H4:§9: p83</p> <p>Middeleeuwse cultuur: H5,§2-3: 101-103</p> <p><i>Oude druk:</i> H3:§ 13: p59- 61 H3:§ 14: p61-62 H3:§ 15: p63-64</p>	Leerjaar 4
 <p>Renaissancetijd/de tijd van ontdekkers en hervormers 1500-1600</p> <p>Tijdvak 5</p>	18 Begin van de Europese expansie overzee	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wereldbeeld ✓ Factorijen vs. Vestigingskolonies ✓ Handelskapitalisme <ul style="list-style-type: none"> • Specerijen • Ontdekkingsreizen • Verdrijving inheemse bevolking • Exploitatie inheemse bevolking 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Ontdekkingsreizen en start van de Europese wereldhegemonie ✦ Een langzaam veranderd wereldbeeld ✓ <i>Hierbij gaat het om oorzaken en gevolgen.</i> 	<p>H5:§1: p98-101</p> <p><i>Oude druk:</i> H4:§ 1: p68 H4:§ 1: p69</p>	Leerjaar 4
	19 Het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Renaissance ✓ Wereldbeeld ✓ Erfgoed ✓ Humanisme ✓ Classicisme 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Het Rooms-katholiek nietig Middeleeuwse mensbeeld maakt plaats voor het belang van zelfontplooiing met als voorbeeld de klassieke wereld ✓ <i>Hierbij wordt gedacht aan Italië vanaf het midden van de veertiende eeuw.</i> 	<p>H5:§2-3: p101-103</p> <p><i>Oude druk:</i> H4:§ 3:p74-5</p>	Leerjaar 4
	& 20 Hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke oudheid	<ul style="list-style-type: none"> • Humanisten (Erasmus) • Renaissance • Wetenschappelijke Revolutie <ul style="list-style-type: none"> ○ empirisme • Barok • Grieks model begrijpen/verklaren 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Wedergeboorte van de klassieke wetenschap en kunst ✦ Weerstand tegen wetenschappers en hun werk ✓ <i>Hierbij wordt gedacht aan bouwkunst, beeldende kunst en het humanisme.</i> 	<p>H5:§3: p102-103</p> <p><i>Oude druk:</i> H4:§ 3: p74-5 H4:§ 4: p75-7</p>	Leerjaar 4

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	<p>21 De protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Katholicisme, ✓ Protestantisme ✓ Reformatie/Contra-Reformatie ✓ Aflaten(handel) • Luther (Lutheranisme) en Calvin (calvinisme) • Beelden verafgoden & relikwieën vereren • Anglicaanse Kerk • Hugenenoten • Index • Inquisitie • Vrede van Augsburg (1555) 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ De oorzaken en gevolgen van de splitsing van de christelijke kerk ✦ <i>cuius regio eius religio</i> (Leerwerkboek p104) 	<p>H5:§4: p103-106</p> <p><i>Oude druk:</i> H4:§ 2: p 69-71 H4:§ 2: p73</p>	<p>Leerjaar 4</p>
	<p>22 Het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Langvoogd ✦ Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) ✦ Hagenpreken ✦ Beeldenstorm (1566) ✦ Raad van Beroerten (<i>Bloedraad</i>) ✦ Watergeuzen ✦ Pacificatie van Gent (1576) ✦ Religie Vrede (1578) ✦ Unie van Atrecht (1579) ✦ Unie van Utrecht (1579) ✦ Plakkaat van Verlatinge (1581) ✦ Republiek (der Zeven Verenigde Nederlanden) ✦ Twaalfjarig Bestand (1609-1621) ✦ Vrede van Munster (1648) 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ De Opstand begon als een meningsverschil over de manier waarop de overheid moest reageren op de aanhang voor het protestantisme onder een minderheid van de Nederlandse bevolking. Discussies over het geloof hadden in het begin van de 16e eeuw tot een scheuring binnen de rooms-katholieke kerk geleid. [...] In de Nederlanden kreeg een andere protestantse kerkhervormer, Calvijn, meer volgelingen dan Luther. Anders dan Luther vond Calvijn het goed dat zijn volgelingen zich zo nodig zonder toestemming van de overheid organiseerden. In de Nederlanden was dat van groot belang, want Karel V vervolgde alle ketteren streng. Bestaande privileges moesten daarvoor wijken. Veel Nederlanders twijfelden aan de zin van strenge vervolging en waren bezorgd over de aantasting van hun privileges. [SLO, Syllabus CE Geschiedenis 2018] 	<p>H11:§1: p286-289</p> <p><i>Oude druk:</i> H10:§ 2:p166-171</p>	<p>Leerjaar 4</p>

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
 Gouden Eeuw/de tijd van regenten en vorsten 1600-1700 Tijdvak 6	23 Het streven van vorsten naar Absolute macht	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Absolutisme ✓ Droit Divin ✓ Ancien Régime • Versailles • Franse (culturele) invloed in Europa • Belastingmonopolie en geweldsmonopolie • Magna Charta & Bill of Rights (1689) • 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Centralisatie van de macht door de vorst, ✦ waarbij het Franse model tot voorbeeld dient. ✦ Verdere Franse (culturele) invloed; met name op het gebied van kunst en taal 	H4:§ 5:p77-8	Leerjaar 5
	24 De bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wereldeconomie ✓ Handelskapitalisme ✓ Kapitalisme • Gewetensvrijheid 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Zie o.a. kenmerk 22; wordt verder uitgebouwd in leerjaar 5 en 6!</i> 	H10:§ 2:p166-171	Leerjaar 5&6
	25. wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wereldeconomie ✓ Handelskapitalisme ✓ Kapitalisme • Ontstaan wereldhandel • Driehoekshandel • Luxe goederen & massaproducten • Slavernij • Slavenhandel 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie en haar gevolgen 	H4:§ 10:p85-7 H4:§ 5: p77 H4:§ 5: p78	Leerjaar 5
	26 De wetenschappelijke revolutie. &	<ul style="list-style-type: none"> • Rationeel optimisme • Verlichters • Vrijheidsdenken • Adam Smith • Volksoevereiniteit 	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Wetenschappelijke kennis in dienst van het oplossen van maatschappelijke problemen ✦ De meeste Verlichters ontkende het bestaan van God en de schepping niet, maar God bemoeide zich na Zijn Werk niet meer met het aardse ✦ De Verlichters waren voor volksoevereiniteit ✓ In de exacte wetenschappen komen theorieën en wetten voortaan tot stand op grond van redeneren en waarnemen in combinatie met experimenteren. 	H4:§ 6: p79 H4:§ 6: p79-80	Leerjaar 5

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
 <p>Verlichting/ de tijd van pruiken en revoluties 1700-1800</p> <p>Tijdvak 7</p>	<p>27 Rationeel optimisme en een 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.</p>				
	<p>28 Voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme).</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ verlicht absolutisme ✓ ancien régime • Verlichte Macht 	<p>✦ In de 18e zijn er vorsten die hun macht op sommige gebieden wijs aanwenden. Zij voerde een aantal ideeën uit de verlichting door, zonder hun macht weg te geven</p>	H4:§ 7: p81	Leerjaar 5
	<p>29 Uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden trans-Atlantische slavenhandel en de opkomst van het abolitionisme.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Abolitionisme ✓ Plantages(-kolonies) ✓ Trans-Atlantische slavenhandel • Wereldhandel • Driehoekshandel • Luxe goederen & • massaproducten 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>zie kenmerk 20 & 23!</i> ✓ Bestudeer het abolitionisme (Leerwerkboek, p101); is ook toetsstof! ✓ <i>Onder invloed van de Verlichting kwam er discussie over de slavernij. Deze leidde in de negentiende eeuw tot afschaffing van de slavenhandel (en later tot afschaffing van de slavernij).</i> 	H4:§ 10: p85-7	Leerjaar 5
	<p>30 De democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ democratische revolutie ✓ grondrechten ✓ grondwet • Bastille • Bourgeoisie • Stand(en) • Privileges • Lodewijk XVI • Nationale Vergadering • Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap • Grondwet • Jacobijnen & Terreur • Napoleon Bonaparte • Code Napoleon 	<p>✦ De drie Trans-Atlantische Revoluties dienen tot voorbeeld voor veel landen (lees: volken) hoe hun staatsbestel zodanig in te richten dat de invloed van de bevolking op het bestuur sterker wordt</p>	H4:§ 8: p81-2 H4:§ 8: p82-5 H4:§ 8: p85	Leerjaar 5

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar	
 <p>Industrialisatietijd/ de tijd van burgers en stoommachines 1800-1900</p> <p>Tijdvak 8</p>	<p>31 De industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ industriële samenleving ✓ Industriële Revolutie • Stoommachine • James Watt • Lopende band (Ford, 1908) • Elektriciteit • Automatisering • Telegraaf (Morse, 1937) • De Radio (Marconi, 1896) • TV (1945) • Ontploffingsmotor • Vliegtuig (Wright Brothers, 1903) • Industrieel Kapitalisme • Grootindustriëlen • Sociale mobiliteit • agrarisch plafond • Enclosure movement • Urbanisatie 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kennis, opleiding en ervaring worden in de industriële samenleving belangrijker dan afkomst ✓ Al dan niet verdreven van het platteland vormen de stedelingen de motor én olie van de IR 	<p>H5:§ 1-2: p91 H5:§ 3: p91-2 H5:§ 4: p93-5 H5:§ 5: p96-7 H5:§ 6-7:p97-100 H5:§ 7: p99-100</p>	<p>Leerjaar 5</p>	
	<p>32 Discussies over de 'sociale kwestie'.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sociale Kwestie • Slechte woon- en werkomstandigheden 			<p>H5:§ 8: p100-1</p>	<p>Leerjaar 5</p>
	<p>33 De moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Modern Imperialisme • Koloniale Conferentie van Berlijn (1884-5) • Economisch motief: Grondstoffen, afzetmarkt • Sociaal motief: Racistisch optreden • Cultureel motief: Superioriteitsidee • Bestuurlijk motief: Militaire strategisch 			<p>H5:§ 9: p101 H7:§ 1: p123</p>	<p>Leerjaar 5</p>
	<p>34 De opkomst van emancipatiebewegingen.</p>	<p>(zie kenmerk 32) / hier wel van onderaf en niet zo als bij de sociale kwestie top down!</p>				<p>Leerjaar 5</p>

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	<p>35 Voortschrijdende democratisering met deelname van steeds meer mannen en uiteindelijk ook vrouwen aan het politiek proces.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Democratisering • Directe en Indirecte democratie • Censuskiesrecht • Vrijheid van denken • Vrijheid van geloof • Vrijheid van pers • Gelijkheid voor de wet • Recht op bescherming privéleven en bezit • Vrije verkiezingen • Recht op menswaardig bestaan 	<p>✓ In de 19e eeuw groeide de democratie, d.w.z. het democratisch gehalte van veel Europese staten. Maar wanneer kan je nu spreken van een democratie, een democratisch land?</p>	<p>H6:§ 1 & 7: p105-7 & 115</p>	<p>Leerjaar 5</p>
	<p>36 De opkomst van de politiek-maatschappelijke stromingen nationalisme, liberalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Confessionalisme ✓ Emancipatiebewegingen ✓ Feminisme ✓ Nationalisme (km 15) ✓ Liberalisme ✓ Socialisme • Conservatisme • Radicalisme • Nachtwakersstaat • Adam Smith • Karl Marx • Das Kapital • Verelendung • Klassenstrijd • Revisionisme • Rerum Novarum • Abolitionisme (km 29) • Zelfbeschikkingsrecht 		<p>H6:§ 2: p107-9 H6:§ 3: p109-111 H6:§ 4: p111-112 H6:§ 5: p113-4 H6:§ 6: p114-5 H6:§ 8: p116-9</p>	<p>Leerjaar 5</p>
	<p>37 De rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie.</p>	<p>(zie kenmerk 40)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Communicatiemiddelen 	<p>✓</p>		<p>Leerjaar 5</p>

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
Eerste helft twintigste eeuw/de tijd van de wereldoorlogen 1900-1950 Tijdvak 9	38 Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Fascisme ✓ Massaorganisatie ✓ Ideologie ✓ Antisemitisme (km 41) ✓ 1929 Wereldwijde Economische <u>Crisis</u> ✓ NSDAP / Nationaal-Socialisme ✓ Totalitarisme <ul style="list-style-type: none"> • Chaos in Duitsland in 1919 • Weimarrepubliek • Dolkstootlegende • Herstelbetalingen • Bezetting Ruhrgebied • Mein Kampf • Heim ins Reich • Lebensraum • Der Führer (Adolf Hitler) • Hitler Rijkskanselier • Machtigingswet (maart 1933) • Totalitaire staat • Nazificatie • Hitlerjugend • Propaganda en nazificatie • Verzet (rol van de kerk, burgers & militairen) 		H8:§ 1-3: p134-136 H8:§ 4-5: p136-139 H8:§ 6: p139-142 H8:§ 9: p144-5	Leerjaar 5
	39 De crisis van het wereldkapitalisme.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ (zie kenmerk 37) 			Leerjaar 5

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	<p>40 Het voeren van twee wereldoorlogen.</p>	<p>Eerste Wereldoorlog</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Nationalisme, agressief, (km 32) ✓ Modern Imperialisme (km 32) <ul style="list-style-type: none"> • Militarisme • Wapenwedloop • Bondgenootschappen • Happy War • Moderne wapens • Loopgravenoorlog • Oorlogseconomie • Wapenstilstand • Verdrag van Versailles <p>Tweede Wereldoorlog</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Communisme <ul style="list-style-type: none"> • NSDAP (km 38) • Stalin • Appeasement • politiek • Bewegingsoorlog • Moderne wapens • Burgerdoelen • Start Koude Oorlog 		<p>H7:§ 1: p122-4 H7:§ 1: p124-5 H7:§ 2: p125-130 H7:§ 3: p130-1 H9:§ 1&2: p151-7 H9:§ 4: p161-163</p>	<p>Leerjaar 5</p>

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	41 Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Antisemitisme ✓ Genocide ✓ Racisme ✓ Discriminatie <ul style="list-style-type: none"> • NSDAP (km 39) • SA • SS • Concentratiekampen • Anti-Joodse maatregelen • Nurembergerwetten (1935) • Kristalnacht • Wannsee-conferentie (1942) • Industriële vernietiging van rasonzuiveren (Joden, zigeuners en homofielen) 		H8:§ 7-8: p142-3	Leerjaar 5
	42 De Duitse bezetting van Nederland.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Bezetting <ul style="list-style-type: none"> • 10 Mei 1940 • Bombardement van Rotterdam • Seyss-Inquart • NSB • Arbeitseinsatz • Distributiesysteem • Jodenvervolging • Verzet (actief & passief) • Dolle Dinsdag • Hongerwinter • 5 Mei 1945 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Doel bezetting: Nederland inschakelen bij de Duitse oorlogsvoering en de bevolking winnen voor het nationaalsocialisme 	H9:§ 3; p157-161	Leerjaar 5
	43 Verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.	<p>(zie kenmerk 40)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ massavernietigingswapens 			Leerjaar 5

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	44 Vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme.	<ul style="list-style-type: none"> • Betere infrastructuur • Direct bestuur vs Indirect bestuur • Westers onderwijs • Arbeidsverplichting • Exploitatie landschap • Urbanisatie • Opbreken etnische-/stamverbanden • Import slaven e.a. etnische groepen • Kerstening • Verwestersing elite • (Radicaal-) verzet • Opkomst nationalisme • Actieve onderdrukking • Rol WO II • Rol SU & VS na WO II • Verzet tegen imperialisme in moederland 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Hierbij wordt gedacht aan het opkomend nationaal bewustzijn in koloniën, dat door de wereldoorlogen werd versterkt.</i> 	H14: §2: p259-62 H14: §3: p262-63	Leerjaar 5

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
 <p>Tweede helft twintigste eeuw/de tijd van televisie en computer 1950-heden</p> <p>Tijdvak 10</p>	<p>45 De verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Blokvorming ✓ Atoomoorlog ✓ Wapenwedloop ✓ Dekolonisatie (& invloedsferen) ✓ Overheersing /Hegemonie <ul style="list-style-type: none"> • Atlantisch Handvest (Churchill en Roosevelt) • Verenigde Naties • Vrede Brest-Litovsk • Kapitalistische omsingeling van de USSR • Conferentie van München • Uitblijven 'Tweede Front' • Poolse kwestie • Potsdam (juli 1945) • Invloedsferen • Trumandoctrine (Containment politiek en Marshall plan, 1947) • De Kwestie Duitsland • IJzeren Gordijn • China communistisch (1949) • Russische A-bom (1949) • Communistenangst VS • De Geest van Genève (1955) • Oprichting Berlijnse Muur (1961) • Cuba-crisis (1962) • Vreedzame coexistentie • Vietnam • Ostpolitik (Willy Brandt) • Solidariteit • Reagan & Gorbatsjov • SDI (Star Wars) • Perestrojka & glasnost • Het Wonderjaar (1989) • Val van de Muur (1989) 	<p>✓</p>	<p>H13:§1: p 228-31 H13:§2: p 232-33 H13:§3: p 233-39 H13:§4: p 239-41 H13:§4: p 241-47 H13:§5: p 248-9</p>	<p>Leerjaar 5 & 6</p>

Tijdvak	Kenmerkende Aspecten (KA's)	Structuurbegrippen	Samenleving/maatschappij en haar belangrijkste ontwikkelingen/verschijnselen	Spreekende Verleden	Leerjaar
	46 De dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld.	✓ (zie kenmerk 41)	✓		Leerjaar 5
	47 De eenwording van Europa.	<ul style="list-style-type: none"> • Marshallplan (km 46) • EGKS (1951) • EEG (1957) • EG (1967,EGKS, EEG & Euratom) • EU (1993) 	<i>Het gaat bij dit aspect niet om verdragen en organisaties, noch om de politieke instellingen van de EU, maar wel om de verbanden met de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog.</i>	H13: §6: p249-53	Leerjaar 6
	48 De toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.	✓ sociaal-culturele veranderingsprocessen	<i>In dit tijdvak bereikt de westerse wereld een unieke mate van welvaart, hetgeen veranderingen mogelijk maakt in allerlei gezagsverhoudingen en op het gebied van normen en waarden.</i>		Leerjaar 6
	49 De ontwikkeling van een pluriforme en multiculturele samenlevingen.	✓ pluriforme en multiculturele samenlevingen.	<i>In het centraal examen worden "pluriforme en multiculturele samenlevingen" als één begrip gehanteerd.</i>		Leerjaar 6